

Katonaság

Szerző: KÁDÁR Pál

Affiliáció: PhD (hadtudomány), honvéd dandártábornok, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke, a Miniszterelnöki Kormányiroda vezető kormányfőtanácsosa, jogász

Rovat: Alkotmányjog

Rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András

Lezárás dátuma: 2020.09.25

Idézési javaslat: KÁDÁR Pál: „Katonaság” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/katonasag> (2020). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A fegyveres erők az államszervezet hierarchikus felépítésű, államilag finanszírozott és irányított szervei, melyek működésének célja az állam fegyveres védelme, a külső biztonság szavatolása. A fegyveres erők sajátos szervezettségükre, felkészültségükre és rendelkezésre állásukra figyelemmel nem kizárólag klasszikus katonai feladatokat láthatnak el, közreműködhetnek belbiztonsági, katasztrófavédelmi és más speciális szakértelmet igénylő feladatokban is. A fegyveres erők tagjaira, a katonákra sajátos jogállási szabályok vonatkoznak, és vonatkozásukban egyes alapvető jogok önkéntes alávetés vagy jogszabály alapján korlátozhatók. A fegyveres erők az állami erőszakmonopólium megtestesítői, tagjai önkéntesen vagy nem szabad akaratukból – például jogilag szabályozott hadkötelezettség alapján – teljesítik szolgálatukat, meghatározott feltételek teljesülése esetén fegyverhasználatra is jogosultak. A fegyveres erők működésének kereteit a katonai jog és a hadijog szabályrendszere adja, amely tágabb értelemben magában foglalja valamennyi olyan jogterület szabályait, amely a fegyveres erők alkotmányos rendszerben betöltött szerepére, irányítására, működésére vagy tagjainak jogállására és az ahhoz kapcsolódó speciális anyagi jogi és eljárásjogi szabályokra vonatkozik, valamint – a nemzetközi közjog részterületeként – meghatározza a hadviselésre vonatkozó szabályokat.

Tartalomjegyzék

1. **A katonaság, a fegyveres erők fogalma**
2. **A fegyveres erők funkciói, feladatai**
3. **A fegyveres erők irányítása, vezetése**
4. **A fegyveres erők állománya**
5. **A fegyveres erők alkalmazására és felhasználására vonatkozó döntés**
6. **A fegyveres erők fegyverhasználatára vonatkozó szabályok**
7. **A katonai jog és a hadijog**
8. **JEGYZETEK**

1. A katonaság, a fegyveres erők fogalma

[1] Egy ->állam fegyveres erejét a köznyelv a „katonaság” szóval jelöli. A magyar jogrendben a „katonaság” szó utoljára a *katonai büntetőtörvénykönyvről* szóló 1948. LXII. törvénycikk (Kbt.) 35. §-ában^[1] jelent meg, ezt követően kizárólag a nemzetközi szabadkereskedelmi megállapodások magyar nyelvű változatában fordul elő e szó használata az angol „*military*” szó fordításaként.^[2]

[2] A fegyveres erők az állam erőszakmonopóliumának^[3] megtestesítői, az államszervezet, ezen belül a végrehajtó hatalom részeként működő, szigorúan hierarchikus felépítésű, államilag szervezett és finanszírozott szervezetek, melyek megalakításának alapvető célja az állam fegyveres védelme^[4] és a külső biztonság szavatolása katonai eszközökkel, az állam területi integritásának katonai védelme. A fegyveres erők a honvédelmi feladatokon túl közreműködhetnek többek között határőrizeti,^[5] belbiztonsági, katasztrófavédelmi és egyéb^[6] feladatokban is, azonban e tevékenységük másodlagosnak tekinthető és csak meghatározott feltételek teljesülése esetén kerülhet rá sor.

[3] A fegyveres erők és az erőszak legitim alkalmazása történelmi korokig visszatekintve meghatározó jelentőséggel bír, és létezésükön, működésükön keresztül folyamatosan a hatalomgyakorlás eszközeként jelenik meg, valamint a tudományos gondolkodás tárgyát képezi.^[7]

[4] A katonáskodás intézménye a prehisztorikus időkre vezethető vissza, ekkor alakultak ki a vezetővel/uralkodóval (*ruler*) rendelkező törzsek. A vezetőhöz tartozó személyzet egy része képezte azoknak az embereknek a csoportját, akiknek – státuszukból, vagy életkorukból eredően – a feladata az erőszak gyakorlása volt.^[8] A csoport, amelynek egy része a vezető azonnali rendelkezésére állt, kiemelkedő szerepet játszott a mai értelemben vett rendészeti és harci feladatokban egyaránt. Az erőszak gyakorlói tartósan egy csoport alkotó, fegyverforgatásra képes, katonakorú férfiak, akik rendszerint előjogokat élveztek.^[9] Az erőszak, illetve az azzal való fenyegetés a társadalmi hierarchia és az állam kialakulásában, későbbiekben a trónutódlásban és az uralkodói akarat kikényszerítésében is kulcsszerepet játszott.^[10]

[5] A katonáskodás a kora középkorban a hűbériség intézményéhez kapcsolódott. A hűbéres hűséggel tartozott hűbérura felé, gazdasági és katonai kötelezettség terhelte, amiért cserébe ingyenesen földet kapott és védelemben részesült. A személyes katonai szolgálat vagy a katonai feladathoz fegyveresek kiállításával való hozzájárulás a későbbiekben kiválthatóvá vált az ún. pajzspénzzel, amely hozzájárult ahhoz, hogy a katonaság egyre inkább elkülönült és önálló társadalmi csoporttá vált.^[11]

[6] A fegyveres erők nem összetévesztendőek a paramilitáris fegyveres szervezetekkel. A paramilitáris szervezetek a fegyveres erökhöz hasonló működési elveket követnek, tagjai katonai jellegű felkészítést kapnak, azonban hivatalosan nem képezik részét a fegyveres erőnek. Az állam külső biztonságának szavatolásának nem elsődleges letéteményesei, sok esetben félhivatalos vagy jogellenesen szerveződő egyesületekről van szó, vonatkozásukban a katonákra alkalmazandó különös szabályok rendszerint nem értelmezhetők.

[7] A *háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről* szóló 1989. évi 20. törvényerejű rendelet 43. cikkének értelmében a nemzetközi jog „fegyveres erők” alatt az alábbi fogalmat érti:

1. Valamely összeütköző Fél fegyveres erői olyan szervezett fegyveres erőkből, csapatokból és alakulatokból állnak, amelyek az alárendeltjeik magatartásáért az adott Félnek felelős parancsnokság alá tartoznak, abban az esetben is, ha a Felet a szembenálló Fél által el nem ismert kormány, vagy a hatóság képviseli. Az ilyen fegyveres erők egy belső fegyelmi rendszerbe tartoznak, amely többek között érvényesíteni tartozik a fegyveres összeütközésre vonatkozó nemzetközi jogi szabályok betartását.

2. Valamely összeütköző Fél fegyveres erőinek tagjai (a Harmadik Egyezmény 33. Cikkében említett egészségügyi személyzet és lelkeszek kivételével) harcosoknak minősülnek, akiknek joguk van közvetlenül részt venni az ellenségeskedésekben.
3. Ha valamely összeütköző Fél fél-katonai, vagy fegyveres rendészeti szervet a fegyveres erők kötelékébe von, erről értesíteni tartozik a többi összeütköző Felet.

[8] A fegyveres erők rekrutációja és szervezése lehet önkéntességen vagy kényszeren alapuló. A kényszer legitim vagy illegitim. A hadkötelezettség lényegében alkotmányos kényszer, amelynek fennállása, érvényesítése független a kötelezettség elszenvedőjének akaratától, míg az illegitim kényszer nem szabályozáson, hanem valamilyen kényszerítő körülmény előidézésén, fenntartásán (fizikai kényszer vagy a katona családtagjainak fogva tartása stb.) alapul.

[9] Egyes államok ragaszkodnak a békeidőszaki hadkötelezettség fenntartásához (például Ausztria, Norvégia, Finnország, Izrael stb.), míg más államokban a haderő tagjai békében kizárólagosan az önkéntes elhatározásuk alapján vállalnak szolgálatot (Egyesült Államok, Németország, Franciaország, Magyarország stb.).

[10] Az Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdése alapján Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség, amely polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő, békében az önkéntességen, rendkívüli állapotban és megelőző védelmi helyzetben az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen^[12] alapuló állami szervezet.^[13]

[11] A hadkötelezettség a hazai szabályozás alapján a békeidőszaki katonai szolgálati kötelezettséget és az adatszolgáltatási, a bejelentési, valamint a megjelenési kötelezettség együttesét jelenti.^[14]

[12] A fegyveres erők összetételét jogszabály határozza meg, ennek megfelelően államunként eltérő megoldásokkal találkozhatunk.^[15]

2. A fegyveres erők funkciói, feladatai

[13] A fegyveres erők alapvető funkciója az állami erőszakmonopólium^[16] érvényesítése, a katonai védelem biztosítása, a fegyveres küzdelem megvívása. Ez elsődlegesen az állami ->**szuverenitás** és a külső biztonság szavatolását jelenti.

[14] E funkciók mellett – figyelemmel a fegyveres erők komplex technikai képességeire és rövid időn belül, más szervektől függetlenül történő bevetettségére – hagyományosan sor kerül egyéb védelmi feladatok ellátására is az állam határain belül.^[17] Kiemelendő e sorból a katasztrófák elleni védekezésben történő közreműködés, valamint a rendvédelmi feladatokban történő felhasználás. Az utóbbi időszak nemzetközi tendenciája, hogy a fegyveres erők egyre nagyobb szerepet kapnak a belbiztonsági és a határrendészeti feladatok ellátásában, aminek fő oka a nemzetközi terrorizmus és az Európába irányuló illegális migráció okozta kihívások erősödése, de hasonlóan hangsúlyos feladat volt a Covid-19 világjárvány kezelésében történő közreműködés is.^[18]

[15] A Magyar Honvédség alapvető feladatait az Alaptörvény határozza meg.^[19] Ennek értelmében a Honvédség feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése. Az Alaptörvény kimondja, hogy a Magyar Honvédség közreműködik a katasztrófák megelőzésében, következményeik elhárításában és felszámolásában.

[16] A Honvédség további feladatait *a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény* (Hvt.) szabályozza.^[20]

[17] A jogszabály alapján a Honvédség fegyverhasználati jog birtokában látja el Magyarország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással

szembeni fegyveres védelmét, a Szent Korona és a hozzá tartozó egyes jelvények őrzését és védelmét, a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek teljesítését, a honvédelem szempontjából létfontosságú létesítmények valamint egyes kijelölt létesítmények őrzését és védelmét, szükségállapot és terrorveszélyhelyzet idején az erőszakos cselekmények elhárításában történő részvételt (felhasználás), a talált robbanótestek tűzszerészeti mentesítését, és térítés ellenében egyéb tűzszerészeti feladatokat, a közreműködést a menedékjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában. A Honvédség közreműködik továbbá a magyar állampolgárok (->állampolgárság) életét, testi épségét Magyarország területén kívül közvetlenül fenyegető háborús cselekmények, fegyveres konfliktusok esetén a bajba jutott magyar állampolgárok mentésében, hazatérésük biztosításában, az evakuálás végrehajtásában. Szintén fegyverhasználati joggal vesz rész a Honvédség az államhatár ellenőrzésében honvédelmi veszélyhelyzet idején, valamint a Kormány döntése alapján közreműködik a veszélyhelyzettel és az egészségügyről szóló törvény szerinti egészségügyi válsághelyzettel kapcsolatos feladatokban.

[18] A Honvédség fegyverhasználati jog nélkül látja el a katasztrófavédelemmel összefüggő feladatait, a katonai szakértelmet és speciális eszközöket igénylő feladatokat, az állami protokolláris feladatokat, a kegyeleti tevékenységgel összefüggő, illetve a nemzetközi megállapodásban vagy jogszabályban meghatározott hadisírok, katonai és hősi emlékművek fenntartásával kapcsolatos feladatait, valamint az állami közfoglalkoztatás egyes közreműködési feladatait. Ugyancsak fegyverhasználati jog nélkül végzi az élet, az anyagi javak és objektumok oltalmazása érdekében az elektromágneses spektrumot kihasználó támadó, információszerző, felderítő eszközök elleni aktív elektromágneses műveleteket, illetve a Magyarország biztonságát, honvédelmi érdekeit sértő, veszélyeztető, katonai jellegű kibertér műveletek, kibertérre ható cselekmények vagy kibertámadások elleni fellépést, valamint az ezekkel összefüggő szövetségesi, illetve nemzetközi együttműködési keretben megvalósuló feladatokat.

3. A fegyveres erők irányítása, vezetése

[19] A fegyveres erőket az államszervezet szervei szabályozott rendben irányítják.

[20] Már Thomas Hobbes^[21] is kiemeli, hogy az állami működés alapja az instituált uralkodó, akinek elválaszthatatlan attribútuma a hadsereg feletti főparancsnoki jog. Max Weber és Norbert Elias^[22] is rámutat, hogy az erőszak monopolizálása történelmi folyamat, melynek során „egyre kevesebbek kezében egyre több hatalom összpontosul”, és e folyamat nem egyszerre – és főként nem egyformán – megy végbe.^[23]

[21] Amennyiben az állami szintű irányítási jog nem érvényesíthető, a fegyveres erő megszűnik legitim módon szervezett erő lenni, sérül az állam erőszakmonopóliuma^[24] és a működés lényegében az erőszak jogellenes alkalmazásának lehetőségét veti fel.

[22] A demokratikus berendezkedésű államokban érvényesül a polgári irányítás követelménye, amely jellemzően az államszervezet különböző szereplői (->parlament, uralkodó, elnök, ->kormány, kancellár, miniszterelnök, miniszter stb.) között megosztva biztosítja a haderő feletti kontroll jogosítványait. Más-más állami szerv jogosult a fegyveres erőre vonatkozó alapvető jogszabályok megalkotására, a szervezeti struktúra és vezetési rend, valamint a működés fő szabályainak meghatározására, ellenőrzésére, a szervezet felső vezetőinek kinevezésére, továbbá az az alkalmazás, felhasználás egyes eseteiről szóló döntés meghozatalára.

[23] A diktatúrákban e megosztottság nem kimutatható, az irányítás részjogosítványai nem a ->hatalommegosztás klasszikus elvei szerint differenciáltak, adott esetben valamennyi jogosítvány egy személy kezében összpontosulhat. Szélsőséges esetben e személy maga is a fegyveres erő tagja, az irányítás és a vezetés jogosítványai átfedésbe kerülnek, az államszervezet katonai diktatúraként

működik.

[24] A fegyveres erők irányítása és vezetése normatív és egyedi aktusokon keresztül valósul meg, melyek vonatkozásában a hazai jogrendben *a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény* eszközein túl különös szabályozó eszközök is rendelkezésre állnak.^[25]

[25] A fegyveres erők irányítása és vezetése egyaránt a szervezet eredményes működtetésére irányul. Az alapvető különbség az, hogy az irányító az irányított szervezeten kívül (fölötte) áll, a vezető viszont a szervezet csúcán, de azon belül, annak részeként helyezkedik el. Az irányító az irányított szervezetre alapvető befolyást gyakorol. Az államszervezeten belüli irányítás esetén az irányítás közjogi jogosítványok alapján folyik. Az irányítást az irányító szerv csakis jogszabályban meghatározott hatáskörének keretében gyakorolhatja.

[26] A vezetés a szervezeten belüli irányító tevékenység. A vezetői jogosítványok a szervezeten belül elfoglalt pozíción alapulnak. A vezetés az irányítás által kitűzött feladatokat hajtja végre, s a végrehajtás során jelentős önállósággal bírhat, azonban mindig az irányítás keretei között marad. Ebben az értelemben a vezetés minden vezetői önállóság mellett is az irányítás végrehajtása, nem csak akkor, ha az irányító és a vezető között (szervezeti) hierarchikus alá-fölérendeltség van.^[26]

[27] A fegyveres erők vezetői funkcióit a különböző szintű parancsnokok látják el. A parancsnokok szerepe a világ minden hadseregében kiemelkedő, működésükön keresztül ölt testet az állami akarat.^[27]

[28] A fegyveres erők vezetésének sajátos eszköze a parancs, amely az előjáró, a feljebbvaló vagy a rangidős katona akaratérvényesítésének eszköze. A parancs feltétlen végrehajtását – jogszabályban meghatározott kivétellel^[28] – a katonai fegyelem, a szervezeti hierarchia, valamint a kapcsolódó fegyelmi^[29] és ->büntetőjogi szankciórendszer^[30] garantálja.

[29] Alkotmányossági garancia, hogy a Magyar Honvédség szervezetére, feladataira, irányítására, vezetésére és működésére vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozhatja meg, biztosítva ezzel az államszervezet stabilitását és korlátozva a legitim erőszak alkalmazásának lehetőségét.

[30] A magyar megoldás a fegyveres erők irányítása kapcsán a jogkörök megosztásán alapul.^[31] Egyetlen államszervezeti elem vagy közjogi méltóság sem rendelkezik meghatározó befolyással a fegyveres erő felett.

[31] Az irányítási jogkörök legfontosabb letéteményese az Országgyűlés, amely alkotmányozó hatalomként és törvényalkotóként nemcsak statálja a fegyveres erőt, hanem meghatározza szervezetét, főbb feladatait, létszámát, a működés költségvetési kereteit, megállapítja az ország biztonság- és védelempolitikájának alapelveit, valamint az azokban előírt feladatok végrehajtásának főbb irányait és feltételeit is. A parlament ezen felül honvédelmi ügyekkel foglalkozó bizottsága útján folyamatosan figyelemmel kíséri a Honvédség feladatainak megvalósítását, felkészültsége és felszereltsége színvonalát, a rendelkezésre bocsátott anyagi erőforrások felhasználását.^[32]

[32] Irányítási jogkört gyakorol a köztársasági elnök, a fegyveres erő főparancsnoka^[33] is, aki kizárólagos jogkörrel rendelkezik az ország fegyveres védelmi tervének jóváhagyására, a Honvédség parancsnokának kinevezésére és felmentésére,^[34] mindemellett a jogalkotásban betöltött szerepe kapcsán a törvények aláírása és kihirdetésének elrendelése is releváns irányítási eszköz lehet. Különleges jogrendben, szükségállapot időszakában a köztársasági elnök rendelete lesz az a jogi forma, amellyel a törvényben meghatározottaktól eltérő rendkívüli intézkedés hozható a fegyveres erő vonatkozásában is.

[33] Az irányítási jogkörök kapcsán szintén releváns a Kormány hatásköre.^[35] A Kormány határozza meg a honvédelmi ágazati és a Honvédség irányításával kapcsolatos feladatokat, összehangolja a központi államigazgatási szervek honvédelmi, és katonai műveletek teljesítésével összefüggő kormányzati feladatait, továbbá dönt a Honvédség irányításának és felső szintű vezetésének rendjére

vonatkozó szabályokról, az ország területének műveleti előkészítésére vonatkozó feladatokról. Szintén a Kormány hatásköre, hogy elrendelje a Honvédség készenlétének fokozását, valamint meghatározza, hogy az Országgyűlés által meghatározott létszámkereten belül az adott időszakban hány beosztás tölthető fel ténylegesen. Mindezek mellett a Kormány felelős valamennyi olyan tervezési feladatért, amely a fegyveres erő alkalmazását, igénybevételét, felhasználását lehetővé teszi, ideértve a fejlesztés, fenntartás és működés költségeinek tervezését, valamint azon javaslatok előterjesztését, amelyek nem a Kormány döntési kompetenciájába tartoznak. Lényeges jogállami intézmény a Kormány éves beszámolási kötelezettsége az Országgyűlés felé a honvédelmi feladatok megvalósításáról, a Honvédség felkészítéséről, állapotáról és fejlesztéséről.

4. A fegyveres erők állománya

[34] A fegyveres erők állományába katonák (honvédek) és polgári személyek tartoznak.

[35] A katonák sajátos jogállású személyek,^[36] akiktől az állam bizonyos alapjogokról (->[az alapjogok fogalma és hatálya](#)) történő lemondást vagy ezek korlátozott érvényesíthetőségét^[37] várja el, velük szemben sajátos katonai büntetőjogi szankciórendszert (->[katonai büntetések](#)) alkalmaz, és számukra privilegizált juttatásokat biztosít. Mindennek eredményeként a katonák a társadalom szabályozási alapon is elkülönült csoportját^[38] alkotják.^[39]

[36] A Magyar Honvédség személyi állománya tényleges szolgálatot teljesítő hivatásos, szerződéses és önkéntes tartalékos katonákból, honvédelmi alkalmazottakból és *a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény* hatálya alá tartozó munkavállalókból, valamint megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején – a hadkötelezettség bevezetése után – hadkötelesekből áll.^[40] A magyar katonák sajátos jogállására vonatkozó szabályokat külön törvény^[41] szabályozza.

[37] A katona fogalma^[42] különös jelentőségű a ->[büntetőjogban](#) és a ->[büntetőeljárásban](#). Számos bűncselekmény elkövetése kizárólag e jogi minőségben lehetséges^[43] (*delictum proprium*), valamint a katonák által elkövetett bűncselekményekkel összefüggésben rendszerint speciális eljárási szabályok érvényesítendőek, és katonai büntetések, mellékbüntetések^[44] is alkalmazhatók.

[38] A katonai jogállás elkülönítése azért is lényeges, mert ez a sajátos státus és a kapcsolódó szabályrendszer garantálja az irányítói akarat feltétlen végrehajtását, az állami akarat érvényesítését. A jogállás *differentia specificáinak* köszönhetően érvényesíthető a megkérdőjelezhetetlen szervezeti hierarchia és az alkotmányos feladat, a fegyveres védelem végrehajtása.^[45]

[39] A katona fogalmát meg kell különböztetni a kombattáns fogalmától. A kombattáns kategóriába tartozik a reguláris fegyveres erők katonája, az ostromlott városban a katonaságnak segítséget nyújtó civil felkelő és az ellenálló mozgalmak felelős parancsnokság alatt álló, megkülönböztető jelzést és fegyvert nyíltan viselő, a hadviselés szabályait betartó tagja,^[46] aki elfogásakor hadifogoly státuszra és ennek megfelelő elbánásra jogosultak. A zsoldos^[47] nem kap kombattáns státuszt, így vonatkozásában a nemzetközi jog nem biztosít különös elbírálást. Hasonló, mindemellett ellentmondásos a státusza a szerződés alapján katonai feladatot ellátó személyeknek, szervezeteknek (*private military and/or security company*, PMSC).

[40] Az ENSZ álláspontja sajátos a PMSC-k alkalmazása kapcsán: az ilyen szervezetek tagjait zsoldosként értékeli a fegyveres konfliktusokban. Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Oroszország és Kína ezt a megközelítést vitatja, kimondatlanul is a PMSC-k államtól független felelősségét erősítve. Számos esetben merült fel a gyanú, hogy egyes államok a PMSC-k tevékenységén keresztül kerülnek meg a nemzetközi humanitárius jog (->[a fegyveres összeütközések joga, nemzetközi humanitárius jog](#)) szabályait.^[48] Eközben maga az ENSZ is igénybe veszi a PMSC-k szolgáltatásait,^[49] a saját határozata^[50] által szabott keretek között.

5. A fegyveres erők alkalmazására és felhasználására vonatkozó döntés

[41] A fegyveres erők alkalmazására és felhasználására vonatkozó döntést az állam közjogi berendezkedésének megfelelő szerv vagy személy hozza meg. Történetileg ez a jogkör hagyományosan az uralkodó privilégiuma volt, mára azonban e hatáskör telepítése a - >[hatalommegosztás](#) különböző modelljeinek érvényesülésével államonként jelentősen differenciált.^[51]

[42] Magyarországon a Honvédség külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról az Országgyűlés jogosult dönteni a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával.^[52] Ugyanakkor amennyiben a Honvédség alkalmazása az Európai Unió vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (*North Atlantic Treaty Organisation*, NATO) döntésén alapul,^[53] a döntést a Kormány hozza meg.

[43] A Magyar Honvédséget szükségállapot idején akkor lehet felhasználni,^[54] ha a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazása nem elegendő. Szükségállapot idején az Országgyűlés akadályoztatása esetén a köztársasági elnök dönt a Magyar Honvédség felhasználásáról.^[55]

[44] A Magyar Honvédséget a terrorveszélyhelyzet idején akkor lehet felhasználni, ha a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazása nem elegendő.^[56]

[45] A fegyveres erő alkalmazásának és közreműködésének további eseteiben – különösen váratlan támadás elhárítása, az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében folytatott tevékenység kapcsán – a Kormány a Honvédség működésének irányítására vonatkozó jogkörében eljárva biztosítja a feladatok végrehajtását.

6. A fegyveres erők fegyverhasználatára vonatkozó szabályok

[46] A fegyveres erők az állami erőszakmonopólium^[57] érvényesítése körében jogosultak a fegyverhasználatra. A fegyveres fellépést a jogi szabályozó környezet legitimálja.

[47] A Hvt. szerint a katonai szervezetek fegyverhasználati joghoz kötött feladataik végrehajtására rendszeresített fegyverzetüket a törvényben, a nemzetközi szerződésekben, valamint a jogszabályoknak megfelelő előjárói parancsokban meghatározottak szerint használják. Kötelékben a katona csak a kötelék parancsnokának parancsára használhatja fegyverét. A katonai szervezetek – a cél eléréséhez feltétlenül szükséges és arányos mértékben – törvényben meghatározott feltételek szerint más kényszerítő eszközt^[58] is alkalmazhatnak.

[48] Amennyiben a Honvédség kijelölt szervezete nemzetközi szerződés alapján fegyverhasználati joggal teljesíti katonai kötelezettségét, a harctevékenység során e szervezet tagjai a többnemzeti katonai szervezet műveleti utasítása, harctevékenységi előírásokat tartalmazó dokumentuma^[59] és az ezek alapján kiadott parancsok szerint jogosultak a fegyverhasználatra.

[49] A fegyverhasználat során alapkövetelmény az előzetes figyelmeztetés, hogy fegyverhasználat következik, ennek eredménytelensége esetén pedig az ellenállás leküzdéséhez szükséges és azzal arányos erő alkalmazása.

[50] Az alkalmazott technikai eszközre és a sajátos alkalmazási viszonyokra figyelemmel különös szabályok vonatkoznak a légi erő fegyverhasználatára.^[60]

[51] Nem klasszikus fegyverhasználati szabályok ugyan, de hatásukban hasonló következményeket idézhetnek elő a katonai kibertérműveletekre vonatkozó rendelkezések, melyek a hibrid fenyegetések korszakában egyre növekvő jelentőséggel bírnak.^[61]

7. A katonai jog és a hadijog

[52] A fegyveres erők működésének kereteit a katonai jog és a hadijog szabályrendszere adja. A katonai jog tágabb értelemben magában foglalja valamennyi olyan jogterület szabályait,^[62] amely a fegyveres erők alkotmányos rendszerben betöltött szerepére, irányítására, működésére vagy

tagjainak jogállására és az ahhoz kapcsolódó speciális – akár a polgári lakosságot is érintő – anyagi jogi és eljárásjogi szabályokra^[63] vonatkozik.

[53] A hadijog (*ius in bello*) a nemzetközi közjog^[64] részterülete, a hadviselésre vonatkozó szabályok rendszere, a nemzetközi humanitárius jog, tágabb értelemben a háború nemzetközi joga, melynek célja a fegyveres konfliktusok szabályozása. A nemzetközi humanitárius jog (*International Humanitarian Law*, IHL)^[65] az ellenségeskedésben közvetlenül részt vevő katonákat, valamint a polgári lakosságot védi a hadviseléssel járó pusztítás elkerülhetetlenül szükséges mértékre korlátozásával.

[54] A hadijogot meg kell különböztetnünk a háború indításához való jogtól (*ius ad bellum*).^[66] A *ius ad bellum* azon eseteket foglalja össze, amelyekben az állam jogszerűen kezdeményezhet háborút, igazolhatóan léphet fel fegyveres erővel más állam ellen. E jog a nemzetközi jogi normák alapján mára már hagyományosan nem elfogadott.^[67]

[55] A fegyveres összeütközések fenti megközelítése ugyanakkor mára már nem biztosít megfelelő szabályozottságot, tekintettel arra, hogy a XXI. század fegyveres konfliktusai nem feltétlenül állam és állam között, nem hagyományos eszközökkel és számos példával igazoltan nem hagyományos hadszíntéren zajlanak (terrorizmussal összefüggő katonai fellépés, aszimmetrikus hadviselés, hadviselés a kibertérben,^[68] felségjelzés nélküli katonák alkalmazása, „szürke zónás” hibrid műveletek,^[69] „joggal való hadviselés”^[70] stb.). A példátlan technológiai fejlődés, a nemzetközi biztonságpolitikai környezet napjainkra felgyorsult ütemű változása miatt a honvédelmi jog hazai és nemzetközi szinten is egyfajta lépéshátrányban van, a katonai és a hadijog, valamint a honvédelem joga hagyományos megközelítésének ártértékelése, felértékelése vitán felül szükségszerűvé vált.^[71]

8. JEGYZETEK

[1] Kbt. 35. § Azt a katonát, aki más katonában a katonaság intézménye, a katonai rend vagy fegyelem, avagy a szolgálati viszonyok iránti ellenszenvet vagy elégtelenséget törekszik felkelteni, bujtogatás miatt öt évig terjedhető fogházzal, súlyos esetben pedig, vagy ha a bűncselekményt háború idején követi el, öt évig terjedhető börtönnel kell büntetni.

[2] Lásd a Magyar Köztársaság és az Európai Szabadkereskedelmi Társulás tagállamai között, Genfben, 1993. március 29-én aláírt szabadkereskedelmi megállapodás kihirdetéséről szóló 1993. évi LXXXIII. törvény 27. cikk b) pont (i) alpont, valamint a hasonló tartalommal későbbiekben született két- és többoldalú megállapodások (a Magyar Köztársaság és az Észt Köztársaság között létrejött Szabadkereskedelmi Megállapodás kihirdetéséről szóló 2002. évi XXXII. törvény; a Magyar Köztársaság és a Litván Köztársaság között létrejött Szabadkereskedelmi Megállapodás kihirdetéséről szóló 2000. évi LXXXI. törvény; Magyar Köztársaság és a Lett Köztársaság között létrejött Szabadkereskedelmi Megállapodás kihirdetéséről szóló 2000. évi XXVIII. törvény; a Cseh Köztársaság, a Lengyel Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Szlovák Köztársaság, a Szlovén Köztársaság, Románia és a Bolgár Köztársaság közötti Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás kihirdetéséről szóló 1995. évi XIII. törvény).

[3] Egyes szerzők azt a kérdést is megfogalmazzák, hogy létezhet-e egyáltalán állam erőszak nélkül. Lásd erről mások mellett BALOGH László Levente: „Állam és erőszak” *Politikatudományi Szemle* 2011/1, 119–132.; FARKAS Ádám: „A fegyveres erőszak az államról és a jogról alkotott fogalmaink tükrében” in FARKAS Ádám: *Tévelygések fogságában?*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2016, 39–65.

[4] A védelem nem feltétlenül a katonai értelemben vett klasszikus védelmet jelenti, hanem az állam érdekeinek fegyveres védelmét, ami így magában foglalhat akár támadó műveleteket is.

[5] Megjegyzendő, hogy az önálló Határőrség a rendszerváltás időszakában alapvetően katonai módszerekkel látta el feladatait, jogilag is fegyveres erőnek minősült. Az akkor hatályos Alkotmány és a határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény rögzítette, hogy a Határőrség fegyveres

erő, kettős rendeltetésű, védelmi és rendészeti feladatokat ellátó szerv, amely a haza katonai védelmét a fegyveres erőkre vonatkozó szabályok, a határrendészeti feladatokat a határőrizetről és a határőrségről szóló törvény szabályai alapján látja el. 2008. január 1-től, Magyarország schengeni övezethez történő csatlakozásától a határőrizeti és határrendészeti feladatrendszer a Rendőrség feladatainak részeként jelenik meg a hazai szabályozásban, a Határőrség megszűnt.

[6] Egyes államok a nemzetgazdaság olcsó munkaerőforrásaként is felhasználják a fegyveres erők tagjait, ahogy ez történt Magyarországon is a rendszerváltást megelőző időszakban (népgazdasági munka), de a Covid19-pandémia időszakában is sor került a haderő igénybevételére, közreműködésére úgy a hazai (kórházparancsnoki rendszer, honvédelmi irányító törzsek megjelenése a létfontosságú gazdasági társaságoknál), mint a külföldi gyakorlatban (közreműködés az egészségügyi készletek logisztikai feladataiban, karantén szabályok betartatása).

[7] A teljesség igénye nélkül lásd SZUN-CE: *A háború művészete*, ford. TOKAJI Zsolt – SZÁNTAI Zsolt, Budapest, Cartaphilus, 2006; Carl VON CLAUSEWITZ: *A háborúról*, ford. SZABÓ Júlia, Budapest, Zrínyi, 2013; Max WEBER: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*, ford. ERDÉLYI Ágnes, Budapest, KJK, 1987; Niccolò MACHIAVELLI: *A Háború művészete*, ford. Majtényi Zoltán, Szukits, 2001; Thomas HOBBS: *Leviathan*, London, St. Pauls Church-yard, 1651; Georg NOLTE: *European Military Law Systems*, Berlin, De Gruyter Recht, 2003; Wilhelm FRIEDRICH: *Corpus Iuris Militaris Auctum Et Emendatum*, Frankfurt, Völcker, 1709; Hugo GROTIUS: *A Háború És A Béke Jogáról*, ford. HARASZTI György et al., Bukarest, Kriterion, 1973; Talcott PARSONS: „A politikai hatalom fogalmáról” in NÉMEDI Dénes (szerk.): *Talcott Parsons a társadalmi rendszerről (Válogatás). Szociológiai füzetek 45.*, Budapest, ELTE, 1988, 38–83; John KEEGAN: *A History of Warfare*, New York, Penguin Random House, 1993.

[8] Martin VAN CREVELD: *The Rise and Decline of the State*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 10–20.

[9] WEBER (7. j.) 75–76.

[10] Az ókori Kelet államaiban a trónutódlás örökléssel, alkalmasság okán vagy nem egy esetben katonai puccsal is történhetett, míg a szokásjoggal szemben álló uralkodói akaratot rendszerint a katonai erő érvényesítette. Lásd erről KAJTÁR István – HERGER Csabáné: *Egyetemes állam- és jogtörténet*, Dialóg Campus, 2014, 4–6.

[11] KAJTÁR–HERGER (10. j.) 46.

[12] Magyarországon a véderőről szóló 1868. XL. törvénycikk vezette be az általános hadkötelezettséget, amely számos tartalmi korrekcióval 2005. január 1-jéig állt fenn békeidőszakban is. A hadkötelezettség hazai megszüntetésének számos szakmai és politikai oka volt. Ebben az időszakban az általános biztonságpolitikai környezet elemzése alapján nem lehetett beazonosítani olyan fenyegetést, amelynek kezeléséhez egy békében is fenntartott tömeghadseregre lett volna szükség. Több európai ország is ebben az időszakban hozott döntést a sorkatonai szolgálat felfüggesztéséről. Emellett Magyarország NATO-tagsága és a NATO Alapszerződés 5. cikkely szerinti kollektív védelmi klauzula is azt a meggyőződést erősítette, hogy nem szükséges egy költséges, nagy létszámú hadsereg fenntartása, a szövetségi együttműködés elegendő garancia lesz az ország biztonságának szavatolására. Emellett fontos szociológiai tényező és belpolitikai szempont, hogy a sorkatonai szolgálat a megszüntetést megelőző időszakban rendkívül népszerűtlen volt, és az alacsony határfokú kiképzés mellett aránytalanul magas terhet rótt a költségvetésre is. A 2004. évi CIV. törvénnyel az Országgyűlés módosította az Alkotmányt, amelynek következtében Magyarországon „[r]endkívüli állapot idején vagy ha arról megelőző védelmi helyzetben az Országgyűlés a jelenlévő képviselők kétharmadának szavazatával határoz, a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgár férfiakat – törvényben meghatározottak szerint – hadkötelezettség terhel[te]”. Az Alaptörvény lényegében ugyanezt a rendelkezést vette át azzal, hogy nem a hadkötelezettséget, hanem a katonai szolgálati kötelezettséget állítja a szabályozás fókuszába.

[13] Hvt. 35. § (1) bekezdés.

[14] Részletszabályait a honvédségi adatkezelésről, az egyes honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos katonai igazgatási feladatokról szóló 2013. évi XCVII. törvény tartalmazza.

[15] Franciaországban például a fegyveres erők részét képezik a tűzoltóság egyes szervezetei (*Brigade de sapeurs-pompiers de Paris* és a *Bataillon De Marins Pompiers De Marseille*), de Olaszországban a Csendőrség (*Arma dei Carabinieri*), az Egyesült Államokban pedig a Nemzeti Gárda (*National Guard*) és a Parti Őrség (*Coast Guard*) is a fegyveres erőkhez tartozik. Magyarországon a Határőrség a szervezet Rendőrségbe történő beolvadásáig (2008) szintén fegyveres erőnek minősült.

[16] Az erőszakmonopólium elvi alapjaira és fejlődési sajátosságaira mutat rá Max WEBER: *A politika mint hivatás* című munkájában. Max WEBER: *Tanulmányok*, ford. Józsa Péter et al., Budapest, Osiris, 1998, 156–161.

[17] A francia *Code de la Défense* L1321-1 és -2 cikkelye szerint a katonai erőt tilos alkalmazni Franciaország területén az erre irányuló törvényes felkérés nélkül, azonban pl. a belügyminiszter kérheti a hadsereg alkalmazását a rendőri erők megerősítésére. Hasonló a helyzet az Egyesült Királyságban, ahol a 2004. évi *Civil Contingencies Act* 22. (3) adja meg a felhatalmazást az állampolgárok biztonságának megóvása érdekében például a belbiztonsági feladatokban történő közreműködésre, amennyiben a polgári hatóságok erői nem elegendőek.

[18] A 2015-ös párizsi, a 2016-os nizzai és berlini, valamint a 2017-es londoni és barcelonai terrortámadásokat követően természetes igényként jelent meg a biztonságérzetet növelendő a katonai erő felmutatása, a közterületi járőrözés, amit nem csak a merényletekkel érintett országok léptek meg, hanem Magyarország is.

[19] Alaptörvény 45. cikk.

[20] Hvt. 36. §.

[21] HOBBS (7. j.).

[22] Norbert ELIAS: *A civilizáció folyamata*, Budapest, Gondolat, 2004, 356–365.

[23] Lásd erről BALOGH (1. j.) 126.

[24] Lásd erről bővebben BALOGH (1. j.) 119–132.

[25] Ilyen eszközök a Hvt.-ben nevesített belső rendelkezések, egyedi utasítások, parancsok. Lásd JAKAB András: „A magyar jogrendszer alapelemei” *Jogelméleti Szemle* 2003/1.

[26] Lásd 48/1991. (IX. 26.) AB határozat, ABH 1991, 217, Indokolás A) II. rész 2. pont.

[27] SZUN-CE (7. j.) 19.

[28] Hvt. 51. §.

[29] Lásd a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény 145–161. §.

[30] A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 444. §.

[31] A jogkörök megosztása a jogállami berendezkedés egyik jellemzője, általánosnak mondható, azonban súlypontja államonként változó az elnök, az uralkodó, a nemzetgyűlés/parlament és a kormány között.

[32] Hvt. 19. §.

[33] A rendszerváltást követő fiatal jogállam köztársasági elnöki főparancsnoki jogkörre vonatkozó tartalmi dilemmáit oldotta fel a 48/1991 (IX. 26.) AB határozat (26. j.).

[34] Hvt. 20. §.

[35] Hvt. 21. §.

[36] A katonai lét különös követelményeire is rávilágít PLATÓN: *Az állam*, ford. JÁNOSY István, 10. oldal

Budapest, Gondolat, 1988, 132.

[37] Ilyen lehet többek között az ->egyesülési jog, a ->gyülekezési jog, a lakhely szabad megválasztása, -> a véleménynyilvánítás szabadsága.

[38] A katonák elkülönült társadalmi csoportja már az ókori Kelet államaiban is megfigyelhető. Legszembetűnőbb példái ennek India, ahol a katonai előkelők külön kasztot, a *ksatriját* alkottak, valamint az ókori Hellász, ahol a papság és a fejlett állami bürokrácia mellett a katonaság szerepe is kiemelkedő volt az állam működtetésében. Lásd erről KAJTÁR-HERGER (10. j.) 10–12.

[39] A katonák sajátos társadalmi beágyazottságát és az állam-katona viszonyrendszert mutatja be Samuel P. HUNTINGTON: *A katona és az állam*, ford. FÉLIX Pál, Budapest, Zrínyi – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994.

[40] Hvt. 40. § (1) bekezdés.

[41] 2012. évi CCV. törvény.

[42] A Btk. 127. § (1) bekezdése alapján a magyar anyagi büntetőjog alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja.

[43] Lásd Btk. 434–457. §.

[44] Lásd pl. Magyarországon: Btk. 135–136. §; *a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény* [rég. Be.-hivatkozás] XXII. fejezet, vagy az Egyesült Államokban a *Uniform Code of Military Justice 2012*, vagy az Egyesült Királyságban az *Armed Forces Act 2006 Chapter 52*.

[45] Ezek alapfeltétele többek között a szolgálati helyen történő megjelenésnek, a parancs végrehajtásának és a szolgálat ellátásának kötelezettsége krízishelyzetben vagy ->különleges jogrend idején is. Ezek egyike sem áll fenn a polgári személyek esetében, azaz ez utóbbi személyi kör esetében nem garantálható a végrehajtás.

[46] *A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1989. évi 20. törvényereű rendelet 43. cikk.*

[47] 1989. évi 20. törvényereű rendelet 47. cikk 2. pontja alapján zsoldos minden olyan személy:

„a) aki helyben, vagy külföldön kifejezetten abból a célból toboroztak, hogy fegyveres összeütközésben harcoljon;

b) aki ténylegesen közvetlenül részt vesz az ellenségeskedésekben;

c) aki alapján véve egyéni haszonszerzési vágyból vesz részt az ellenségeskedésekben, és akinek valamelyik összeütköző Fél, vagy annak nevében más, ténylegesen olyan anyagi ellenszolgáltatást ígért, amely lényegesen meghaladja az érintett Fél fegyveres erőinél szolgáló hasonló rangú és feladattal megbízott harcosoknak ígért, vagy fizetett összeget;

d) aki valamelyik összeütköző Félnek nem állampolgára, vagy valamelyik összeütköző Fél által ellenőrzött területnek nem lakosa;

e) aki nem tagja valamelyik összeütköző Fél fegyveres erőinek; és

f) akit nem az összeütközésben részt nem vevő valamely állam küldött fegyveres erőinek tagjaként hivatalos szolgálatra.”

[48] Lásd pl. az ENSZ Közgyűlés 2013. július 1-ei jelentését Szomáliáról, vagy az Egyesült Államok elutasító álláspontját a kapcsolódó témájú ENSZ jelentésekkel összefüggésben: Alexander G. HIGGINS: „US Rejects UN Mercenary Report” *The Associated Press* 2019. október 17.; valamint JOSE L. GOMEZ DEL PRADO: „The Privatization of War: Mercenaries, Private Military and Security Companies (PMSC)” *Global Research* 2016. április 9., és a vonatkozó ENSZ-jelentést.

[49] Ase Gilje OSTENSEN: *UN Use of Private Military and Security Companies: Practices and Policies*.

[50] Az ENSZ Közgyűlés 44/34 határozata, 1989 (International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries).

[51] Bővebben lásd Hans BORN: „Learning from Best Practices of Parliamentary Oversight of the Security Sector” in Hans BORN – Philipp H. FLURI – Simon LUNN (szerk.): *Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary oversight for the the Security Sector and its Reform*, Brussels–Geneva, DCAF, 2003, 50–54.

[52] Alkalmazás: a fegyveres erő rendeltetésszerű, a fegyveres konfliktusok jogának hatálya alá tartozó harctevékenysége. (Hvt. 80. § 1.)

[53] Alaptörvény 47. cikk (2) bekezdés.

[54] Felhasználás: a Honvédség részvétele az erőszakos cselekmények és a kibertérből érkező, valamint egyéb elektronikai támadások és fenyegetések elhárításában szükségállapot és terrorveszélyhelyzet idején, valamint a terrorveszélyhelyzet kihirdetésének kezdeményezését követően az Országgyűlés terrorveszélyhelyzet kihirdetésére vonatkozó döntéséig terjedő időszakban. (Hvt. 80. § 5.)

[55] Alaptörvény 50. cikk.

[56] Alaptörvény 51/A. cikk.

[57] Max Weber az állam fogalmát is akként definiálja, hogy annak alapvető fogalmi eleme a legitim fizikai erőszak monopóliuma. WEBER (16. j.) 156–161.

[58] Lásd Hvt. 59. § (5) bekezdés.

[59] *Rules of Engagement*, RoE.

[60] Lásd Hvt. 62. § (3)–(8) bekezdés. E rendelkezésekben kaptak helyt a „2001. szeptember 11. típusú” támadással szemben alkalmazandó fellépés jogi keretei is.

[61] Hvt. 62/A. §.

[62] Vö. WERBŐCZY István: *Tripartitum, Hármaskönyv (1514)*, 4. czim.

[63] Lásd erről Albert Venn DICEY: *Introduction to the Study of Law of the Constitution*, Indianapolis, Liberty Fund, 1982, 182–183.

[64] Lásd bővebben KOVÁCS Péter: „A hadviselés során alkalmazandó nemzetközi jogi szabályok” in KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*, Budapest, Osiris 2011.

[65] Ennek alapvető jogforrásai az 1949. évi genfi egyezmények és az azokhoz kapcsolódó 1979. évi két kiegészítő jegyzőkönyv.

[66] Karma NABULSI: *Jus ad Bellum/Jus in Bell*.

[67] Lásd ENSZ Alapokmány 2. és 51. cikk részei: „A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályukat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe; a Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniok kell.” „A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát.”

[68] Lásd KELEMEN Roland – PATAKI Márta: „A kibertámadások nemzetközi jogi értékelése” *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2015/1.

[69] Frank G. HOFFMAN: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Arlington, Potomac Institute for Policy Studies, 2007.

[70] Charles J. DUNLAP: „Introduction to the Concept of Lawfare” in John Norton MOORE – Guy B. ROBERTS – Robert F. TURNER: *National Security Law*, Durham, Carolina Academic Press, ³2015, 823–838.

[71] Lásd ennek előjelzését bővebben Francis FUKUYAMA: *A politikai rend eredete – Az ember előtti időktől a francia forradalomig*, ford. Pető Márk, Budapest, Akadémiai, 2012.